

WELKOM

Effectief leesonderwijs en het werken met
rijke taal/teksten

*Ester Rekers – senior adviseur media-
en taaleducatie*

Begrijpend lezen vroeger

Hoe heb je zelf leren (begrijpend) lezen?

Vroeger: verkavelde aanpak van begrijpend leesonderwijs, gericht op het aanleren van strategieën, vragen maken bij (losse) teksten.

De pikkel en de wop

Een wop mufte zijn frinse fruïn

Een pikkel beunde snerp in de fruïn van de wop

'Groes mijn bale fruïn!' loeg de wop biest.

'Mijn fruïn is frins.'

'Proest bedaan!' makkelde de pikkel. 'Mart jij benedal geen lijpjes?'

'Ik mart geen rotse pikkels,' slukte de wop biester.

Vragen:

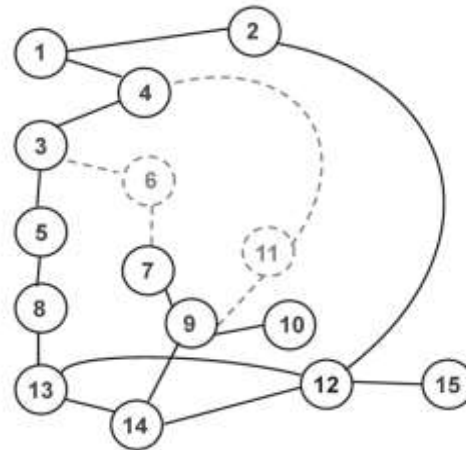
Wat mufte de wop?

Hoe is de fruïn?

Mart de wop rotse pikkels?

Wat is begrijpend lezen / luisteren?

FIGUUR 2.2 | SCHEMATISCHE WEERGAVE VAN EEN MENTALE REPRESENTATIE, WAARIN DE CONCEPTEN UIT DE TEKST (WEERGEGEVEN ALS ZWARTE CIRKELS) VERBONDEN ZIJN MET ANDERE CONCEPTEN UIT DE TEKST EN CONCEPTEN UIT DE KENNIS VAN DE LEZER (WEERGEGEVEN ALS GESTIPPELDE CIRKELS).

- Bij begrijpend lezen gaat het om het vormen van een samenhangend en kloppend beeld van de inhoud van de tekst in het hoofd van de lezer, een **'mentale representatie'**.
- Die mentale representatie wordt gevormd door de interactie tussen informatie uit de tekst en achtergrondkennis van de lezer. (Het leggen van verbanden.)
- Achtergrondkennis is in dit geval: het geheel aan **ervaringen, kennis- en taalbasis**.

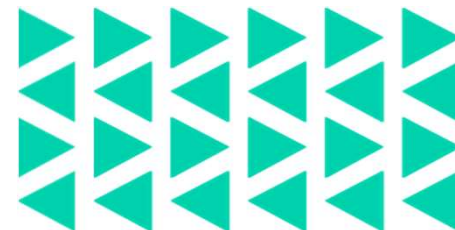
Houtveen, T. & van Steensel, R. (2022, 6 april). De zeven pijlers van onderwijs in begrijpend lezen. Eburon.

Hoe kan onderwijs bijdragen aan leesbegrip?

“De eerste lering die uit de bovenstaande theorie getrokken kan worden, is dat onderwijs in begrijpend lezen gericht moet zijn op **het betekenisvol en doelgericht ontwikkelen van kennis.**”

“Tevens kan worden geconcludeerd dat groei in het leesbegrip van leerlingen op een bepaald onderwerp allereerst bevorderd kan worden door **uitbreiding van kennis van de wereld en de woordenschat** die de basis vormt.”

De rol van een (betekenisvolle) context

Waar gaat dit over?

De was doen

De procedure is eigenlijk heel simpel. Eerst groepeer je dingen op basis van hun samenstelling. Natuurlijk kan één stapel soms genoeg zijn, afhankelijk van hoeveel er te doen is. Als je wegens gebrek aan faciliteiten ergens anders heen moet gaan dan is dat de volgende stap, zo niet dan ben je er nu klaar voor. Het is beter niet te veel tegelijk te doen. Het is beter te weinig dan te veel te doen.

De rol van een (betekenisvolle) context

In het onderwijs betekent dat:

- Werken met rijke (multi-perspectivische) thema's of contexten, bijvoorbeeld vanuit de zaakvakken (PO/VO) of beroepsthema's (VO)
 - Let op: een onderwerp \neq thema
- Bij voorkeur het werken met meerdere hele boeken met rijke taal
 - Evt. aangevuld met tekstsets

Het effect van verhalende boeken:

1. Hele verhalende boeken
2. (Hele verhalende informatieve boeken)
(Tekstsets)
3. Korte informatieve teksten (weinig tot geen effect)
4. Digitale teksten (negatief effect)

De rol van achtergrondkennis

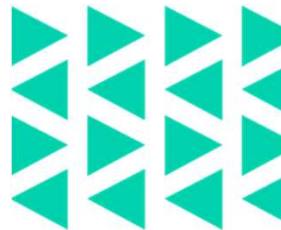
De vrouw gaf de ober €100.

Hij kwam terug om haar het wisselgeld te geven.

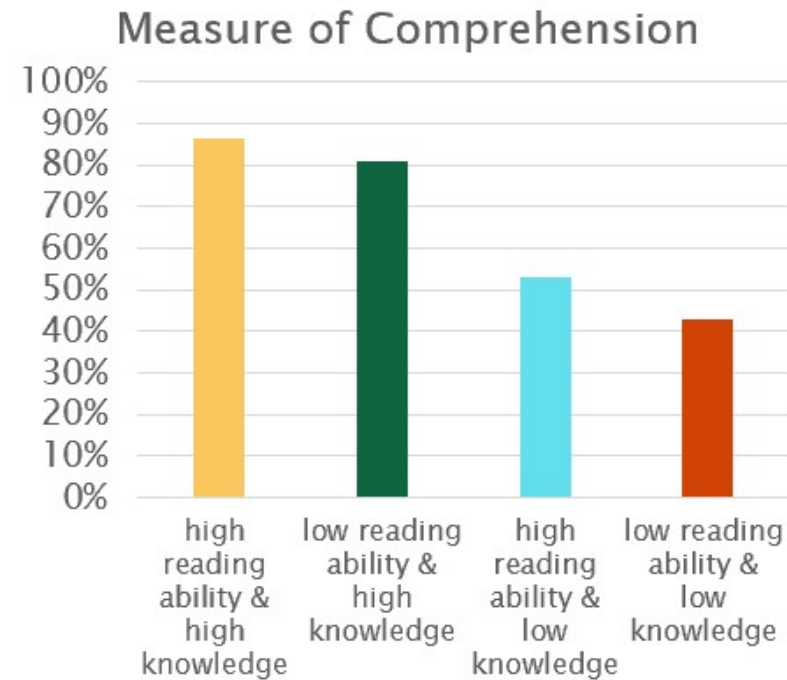
Wie wordt bedoeld met 'hij'?

Wie wordt bedoeld met 'haar'?

Waarom kreeg ze wisselgeld?

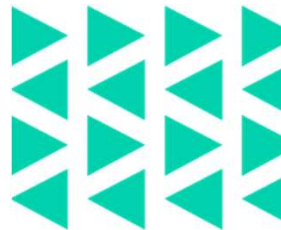

De rol van achtergrondkennis

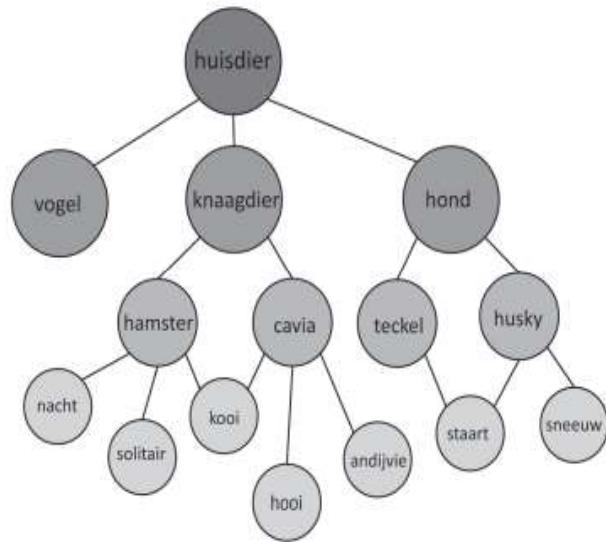

A student doesn't have ONE level.
Each student has MANY LEVELS depending on topic & knowledge.

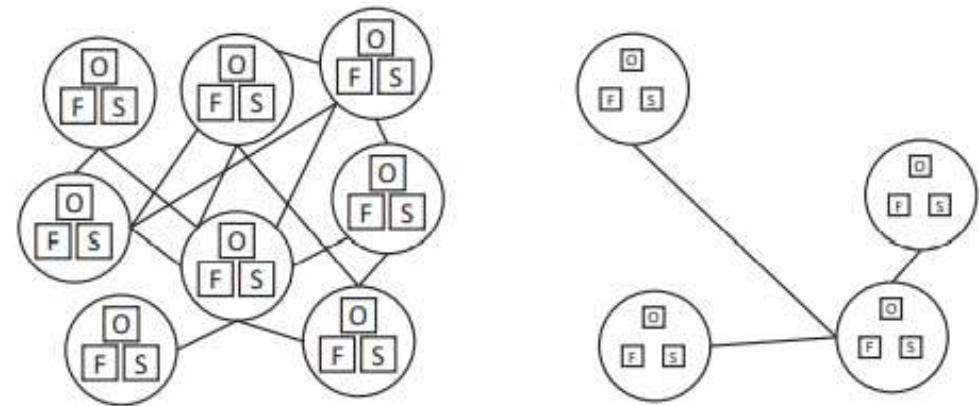
The Baseball study (Recht & Leslie, 1988)

De rol van woordenschat

FIGUUR 2.1 | SCHEMATISCHE WEERGAVE VAN EEN HIËRARCHISCH KENNISNETWERK. HOE DONKERDER DE CIRKEL HOE ALGEMENER HET CONCEPT IN HET NETWERK (EN DUS HOE HOGER IN DE HIËRARCHIE).

FIGUUR 3.1 | SCHEMATISCHE WEERGAVE VAN HOE WOORDEN WORDEN OPGESLAGEN IN HET GEHEUGEN, MET LINKS EEN VOORBEELD VAN EEN STERK NETWERK MET DAARIN VEEL WOORDEN, VEEL KENNIS OVER DE WOORDEN EN VEEL VERBINDINGEN TUSSEN DE WOORDEN, EN RECHTS EEN VOORBEELD VAN EEN ZWAK NETWERK MET DAARIN WEINIG WOORDEN, WEINIG KENNIS OVER DE WOORDEN EN WEINIG VERBINDINGEN TUSSEN DE WOORDEN.

Mentale lexicon

- Kennis over woorden (fonologie, orthografie, semantiek)
- Verbindingen tussen woorden en concepten

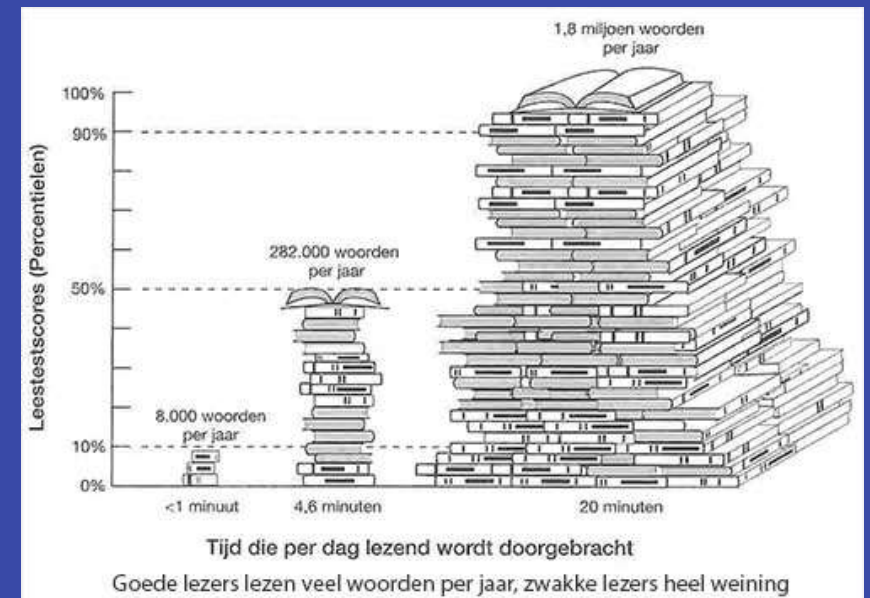

De rol van woordenschat

Twee manieren om nieuwe woorden te leren:

- **Impliciet woordleren**
- **Expliciet woordleren**

Onderzoek heeft aangetoond dat woordenschatontwikkeling voornamelijk tot stand komt door het luisteren naar en later ook het lezen van taal. Met andere woorden: leerlingen leren de meeste nieuwe woorden door impliciet woordleren.

Rijke vs. arme teksten

Hoe zou je deze tekst interpreteren?

Jim is erg laat. Hij pakt de bus.

Jim is erg laat, want hij pakt de bus.

Jim is erg laat, hoewel hij de bus pakt.

Jim is erg laat, dus hij pakt de bus.

Rijke vs. arme teksten

2 Een Romeins fort

De Romeinen hebben sterke legers. Daarmee veroveren ze bijna heel Europa! Ze komen ook in Nederland. De rivier de Rijn is de grens van hun gebied. Het gebied onder de rivier is bezet door de Romeinse soldaten. Aan de andere kant van de Rijn wonen de Friezen. Daar hebben de Romeinen soms ruzie mee. Dat heb je kunnen lezen in het verhaal van Nothfried en zijn vader.

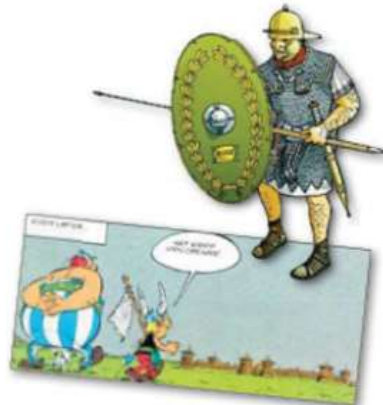
Langs de Rijn bouwen de Romeinen forten. In de forten wonen de soldaten. Zij bewaken de grens. Als er gevaar is, zijn ze veilig in het fort. Tussen de forten loopt een weg. Als een fort wordt aangevallen, kunnen de soldaten snel van het ene naar het andere fort gaan.

De wachttorens

Soms is het niet nodig een groot fort te bouwen. Dan bouwen de Romeinen een wachttoren. Daar zijn minder soldaten voor nodig. Als er gevaar is, wordt op de wachttoren een vuur aangestoken. De soldaten op de andere wachttorens zien het vuur. Ze weten dan dat er wat aan de hand is. Dan komen ze eraan.

Vanuit de wachttorens wordt de grens bewaakt.

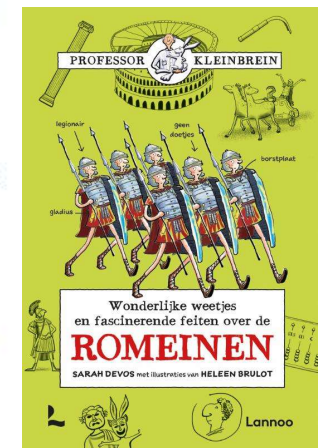
De Romeinse soldaten wonen in een fort.

HET ROMEINSE RIJK

1. TOT WAAR REIKTE HET RIJK

Natuurlijk werden de Romeinen niet in één klap zo machtig. Daar gingen honderden jaren van veroveringen aan vooraf. In de tweede eeuw na Christus was het Romeinse grondgebied op zijn grootst.

Op de tekening hiernaast zie je hoe ongelooflijk groot dat gebied was – het was een van de grootste rijken uit heel de geschiedenis! In het oosten liep het tot Mesopotamië, het gebied dat we nu kennen als Irak. In het noorden veroverden de Romeinen een groot stuk van Groot-Brittannië; de grens werd aangegeven met de muur van Hadrianus (zie ook pagina 63). In het westen kregen de Romeinen Spanje en Portugal te pakken. En in het zuiden werden ze de baas over Noord-Afrika en daardoor ook over de hele Middellandse Zee.

Rijke vs. arme teksten

UIT HOEVEEL CELLEN BESTA JIJ?

(...) Terwijl je deze ene zin leest, komen er bijvoorbeeld zo'n tien miljoen rode bloedcellen in je lichaam bij. Dat zijn net kleine vrachtwagentjes die zuurstof naar elke uithoek van je lichaam brengen. Zonder die zuurstof zouden andere cellen in je lichaam afsterven. Maar ondertussen heb je ook nog biljoenen en biljoenen darmcellen. Samen zorgen die voor een oppervlak zo groot als een tennisbaan. Ze zorgen ervoor dat jouw eten in brandstof voor je lichaam wordt omgezet. Zonder die brandstof zou je hartstikke doodgaan. Of wat dacht je van de cellen die samen je hart vormen? Je hart is een spier die nooit moe wordt. Het klopt elke seconde, elke minuut, elke dag, jaar in jaar uit, zonder onderbreking, om bloed te pompen door adertjes die bij elkaar een lengte hebben van twee keer rond de wereld.

(Uit: Jan Paul Schutten, *Het raadsel van alles wat leeft - en de stinksokken van Jos Grootjes uit Driel*. (Gottmer, 2013, p. 17).

CELLEN IN HET LICHAAM

In het lichaam zitten heel veel cellen. Er komen steeds nieuwe bij. Rode bloedcellen zitten in het bloed. Ze verspreiden zuurstof door het lichaam. Alle cellen hebben zuurstof nodig. De cellen in de darmen verbranden eten. Ze maken brandstof voor het lichaam. Zonder brandstof ga je dood. Het hart bestaat ook uit cellen. Het hart is een spier. Het hart klopt altijd. Het hart pompt bloed rond.

Welk fragment bevat rijke taal en welke arme taal?

Welk fragment is beter te begrijpen?

Rijke vs. arme teksten

'Het ontstaan van intensieve veeteelt'

Landbouw is het gebruik van land voor de productie van planten en dieren. De productie van plantaardige producten noemt men akkerbouw en de productie van dierlijke producten heet veeteelt. Intensieve veeteelt is een vorm van landbouw waarbij grote hoeveelheden dierlijke producten op een efficiënte manier worden geproduceerd. Het wordt daarom ook wel bio-industrie genoemd.

(Methode)

'Wat is de vee-industrie?'

De vee-industrie produceert met zo min mogelijk tijd, geld en moeite zo veel mogelijk kilo's vlees, melk of eieren. Dat levert miljarden op. Tegenstanders maken zich zorgen over de leefomstandigheden van de dieren en de gevolgen voor het milieu. Hoe ontstond de bio-industrie zoals de vee-industrie vroeger werd genoemd, en wat zijn de gevolgen ervan?

Vee-industrie ontstaat in de jaren twintig in Amerika. Kippenhoudster Cecile Steele ontdekt dan per toeval een nieuwe manier om geld te verdienen.

(Artikel: <https://npokennis.nl/longread/7535/wat-is-de-vee-industrie>)

Selectiecriteria

Algemeen

- De tekst is **authentiek** en in zijn **oorspronkelijke vorm**. Dat betekent dat de auteur zijn volle taalrijkdom heeft ingezet en dat de tekst niet is aangepast voor didactische doeleinden.
- Het thema van de tekst is **relevant** en van belang voor het echte leven en de echte wereld.
- De tekst leent zich tot **verdieping of verbreding** binnen hetzelfde thema.

Structuur

- Er is een **elementaire tekst – of verhaalstructuur** aanwezig: de auteur stelt een vraag of wekt vragen op, creëert een uitdaging, wekt interesse van de lezer en laat mogelijke oplossingen zien.
- De verschillende onderdelen van de tekst worden met elkaar verbonden en er is een **samenhang** merkbaar.
- Eventuele **illustraties en andere visuele ondersteuning** ondersteunen de tekst en kunnen het tekstbegrip bevorderen.

Zinsbouw

- De zinnen variëren tussen enkelvoudige en complexe zinnen met **verbindingswoorden**.

Taalgebruik

- De auteur legt veel **variatie** in zijn taalgebruik. Daardoor is de tekst aantrekkelijk en uitnodigend om te lezen.
- De tekst is **beeldend** geschreven: figuurlijk taalgebruik, vergelijkingen, ... De tekst motiveert om je eigen beeld te creëren.
- Het taalgebruik van de tekst is **natuurlijk**: er is een evenwicht tussen formeel en informeel taalgebruik.

Woordenschat

- De tekst bevat een gevarieerde woordenschat.
- In de tekst is er een evenwicht tussen laag- en hoogfrequente woorden.

Selectiecriteria 2.0

Rijke teksten zijn:

- Authentieke teksten/boeken in hun oorspronkelijke vorm; niet verarmd en niet verrijkt;
- Geschreven door goede schrijvers die met naam genoemd worden;
- Teksten/boeken die raken aan verbeelding, emotie, interesse, nieuwsgierigheid en/of aanzetten tot nadenken.

(Geen 'grasduin'boeken; korte tekstjes met veel plaatjes.)

Zin om door te lezen

Een rijke tekst verrast je en maakt je nieuwsgierig. Je hebt zin om door te lezen door de manier waarop de tekst is geschreven. ... In rijke teksten hebben schrijvers een eigen 'toon'. Je voelt je als lezer thuis in hun teksten.

Mijn vader kan fietsen met één been. Hij heeft ook maar één been. Anderhalf, om precies te zijn. Hij kan fietsen met één been en een baby in een draagzak op z'n buik en z'n krukken over het stuur.

Dat van die baby heb ik nooit gezien, want die baby was ikzelf, maar hij heeft het verteld. Hij vertelt het vaak. Alsof hij het wereldkampioenschap fietsen-met-één-been-en-een-baby heeft gewonnen.

'Je had me moeten zien,' begint hij dan. 'Ging ik met jou op de fiets naar de crèche. Stond iedereen naar me te kijken. Sommige moeders zeiden recht in mijn gezicht dat het onverantwoord was. On-ver-ant-woord met zo'n jonge baby. Wat als ik zou vallen? Maar ik viel niet. Waarom zou ik vallen?'

Zelf herkennen

Algemeen

- De tekst is **authentiek** en in zijn **oorspronkelijke vorm**. Dat betekent dat de auteur zijn volle taalrijkdom heeft ingezet en dat de tekst niet is aangepast voor didactische doeleinden.
- Het thema van de tekst is **relevant** en van belang voor het echte leven en de echte wereld.
- De tekst leent zich tot **verdieping of verbreding** binnen hetzelfde thema.

Structuur

- Er is een **elementaire tekst – of verhaalstructuur** aanwezig: de auteur stelt een vraag of wekt vragen op, creëert een uitdaging, wekt interesse van de lezer en laat mogelijke oplossingen zien.
- De verschillende onderdelen van de tekst worden met elkaar verbonden en er is een **samenhang** merkbaar.
- Eventuele **illustraties en andere visuele ondersteuning** ondersteunen de tekst en kunnen het tekstbegrip bevorderen.

Zinsbouw

- De zinnen variëren tussen enkelvoudige en complexe zinnen met **verbindingswoorden**.

Taalgebruik

- De auteur legt veel **variatie** in zijn taalgebruik. Daardoor is de tekst aantrekkelijk en uitnodigend om te lezen.
- De tekst is **beeldend** geschreven: figuurlijk taalgebruik, vergelijkingen, ... De tekst motiveert om je eigen beeld te creëren.
- Het taalgebruik van de tekst is **natuurlijk**: er is een evenwicht tussen formeel en informeel taalgebruik.

Woordenschat

- De tekst bevat een gevarieerde woordenschat.
- In de tekst is er een evenwicht tussen laag- en hoogfrequente woorden.

Bekijk de fragmenten voor jullie aan de hand van de selectiecriteria.

Welke fragmenten bevatten volgens jullie rijke taal en welke niet (of minder)?

Volgorde

Waar je moet beginnen als je leesbegrip wilt ontwikkelen? Het belangrijkste is voorlezen en praten over boeken.

FOCUS

op begrip

I

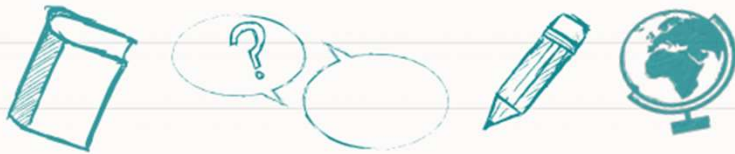
Voorlezen

- Lees elke dag een half uur voor uit een rijk voorleesboek. Selecteer er 2 of 3 passend bij je WO thema.
- Praat met leerlingen over boeken aan de hand van de rijke vragen en gebruik daarbij de werkvorm Denken Schrijven Uitwisselen (DSU).

II

Vrije keuze lezen

- Laat leerlingen elke dag een half uur vrij lezen en laat ze schrijven en praten aan de hand van de Rijke vragen.
- Investeer in een rijke boekencollectie.
- Ondersteun leerlingen waar nodig bij de boekkeuze.
- Lees zelf kinderboeken.

Wereldoriëntatie verrijken

III

- Verdiep je wereldoriëntatieonderwijs door te werken met 6 langlopende rijke thema's per jaar.
- Zorg voor samenhang binnen het thema.
- Verzamel rijke voorleesboeken en media per thema om mee te werken.
- Integreer lezen, schrijven en praten in WO en breid dit uit op het rooster.
- Zoek ook rijke tekstsets bij de thema's.

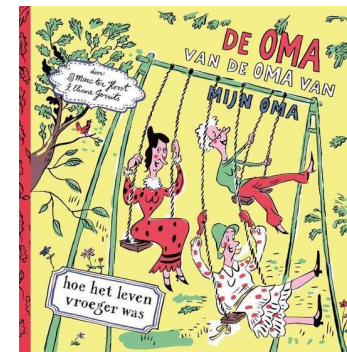
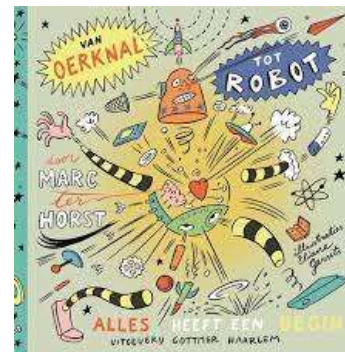
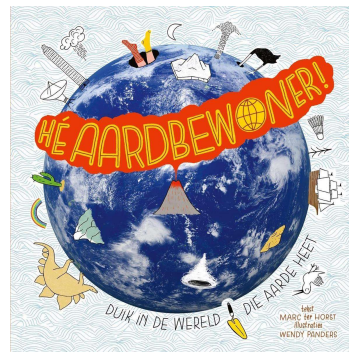
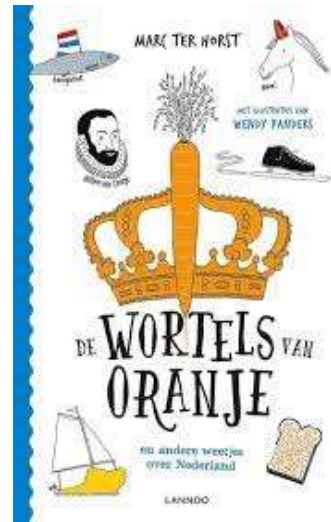
Focus op begrip

- Erna van Koeven en Anneke Smits (Rijke taal)
- Vervolg op DENK
- Gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek
- Koppeling met wereldoriëntatie
- Koppeling tussen praten, lezen, schrijven
- Onderdeel van dBos+
 - (Net als Blink Lezen, maar hier worden meer boeken al bij geleverd)

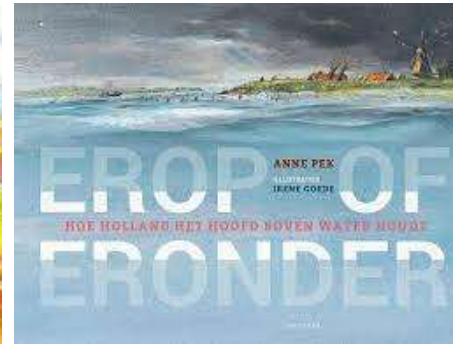
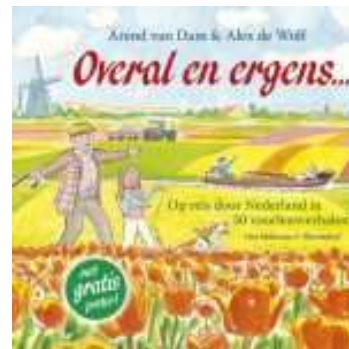
Voorbeeld - algemeen

Algemene tips voor boeken met rijke teksten

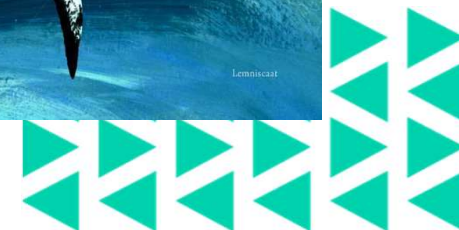
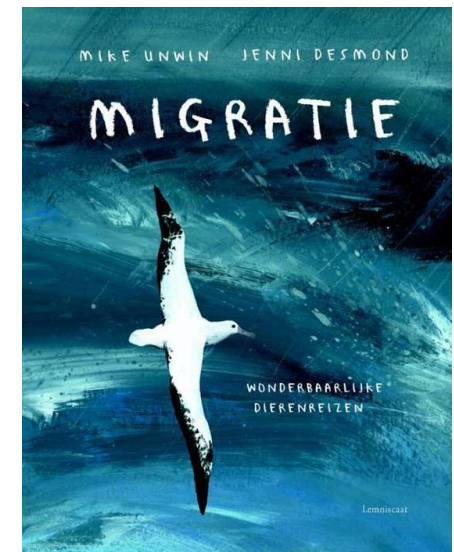
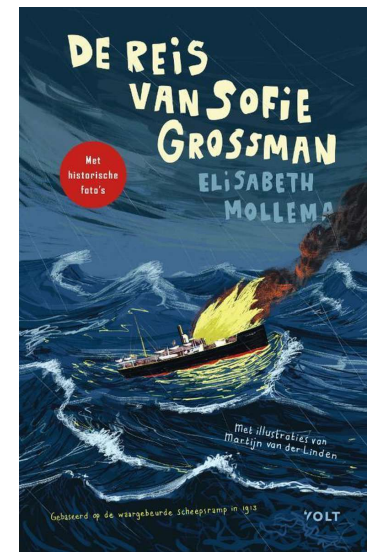
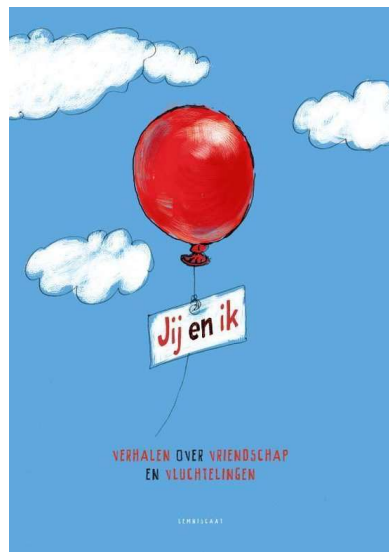
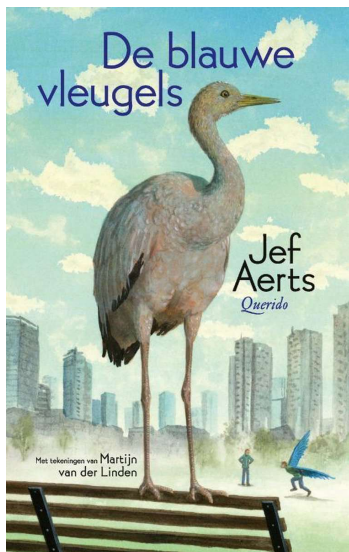
Voorbeeld

Groep 5/6: Van bovenaf

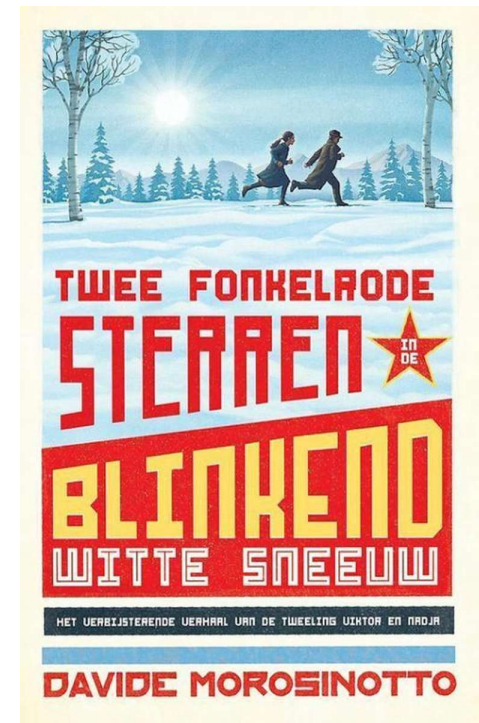
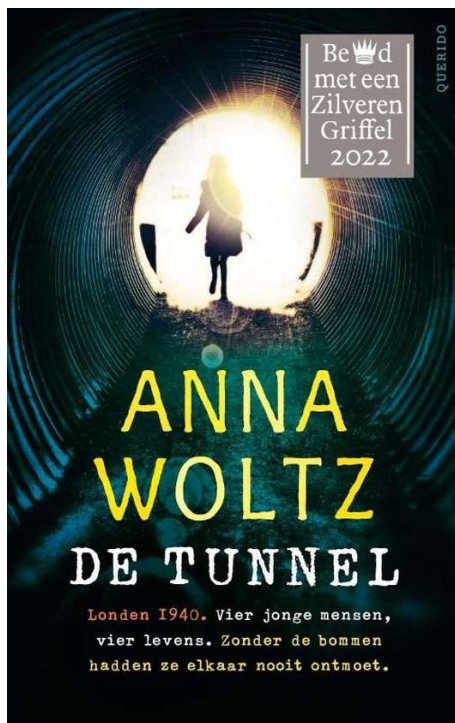
Voorbeeld

Groep 7/8: Altijd onderweg

Voorbeeld

Groep (7/1)8/onderbouw VO: Oorlogen

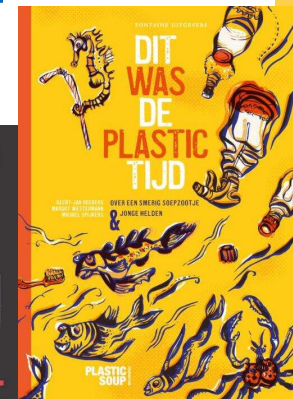
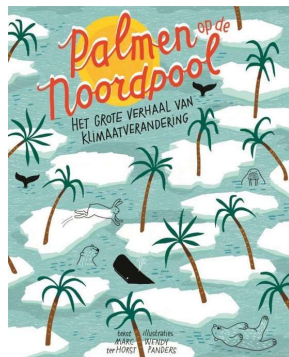
Vindplaatsen

Digitale/online bronnen om boeken te zoeken:

- www.jeugdbibliotheek.nl
- www.boekenzoeker.be
- www.leesbevorderingindeklas.nl
- www.jaappleest.nl
- www.pluizer.be
- www.canonvannederland.nl

Digitale/online bronnen voor rijke teksten:

- www.rijketeksten.org
- www.slimme-teksten.nl
- Lijst van lezeninhetpo.nl

Herkennen in de collectie/catalogus

- Fictie en verhalende non-fictie
- Langere teksten, geen boeken met korte tekstjes en veel plaatjes (kan je vaak al vanaf de buitenkant zien of in de beschrijving lezen)
- Prijswinnaars (Griffel, Woutertje Pieterse, Thea Beckmann)
- Geschreven door gerenommeerde (kinderboeken)schrijvers
- Niet gebonden aan een niveau (AVI, Clib)
- Aansluitend bij een thema/een betekenisvolle context
 - Verrijk het thema/context inhoudelijk (kennis/woordenschat)

Om over na te denken

Wissel kort uit met je buur:

Voor wie is dit rijke taal? (welke leeftijd)

HET ROMEINSE RIJK

1. TOT WAAR REIKTE HET RIJK

Natuurlijk werden de Romeinen niet in één klap zo machtig. Daar gingen honderden jaren van veroveringen aan vooraf. In de tweede eeuw na Christus was het Romeinse grondgebied op zijn grootst.

Op de tekening hiernaast zie je hoe ongelooflijk groot dat gebied was – het was een van de grootste rijken uit heel de geschiedenis! In het oosten liep het tot Mesopotamië, het gebied dat we nu kennen als Irak. In het noorden veroverden de Romeinen een groot stuk van Groot-Brittannië; de grens werd aangegeven met de muur van Hadrianus (zie ook pagina 63). In het westen kregen de Romeinen Spanje en Portugal te pakken. En in het zuiden werden ze de baas over Noord-Afrika en daardoor ook over de hele Middellandse Zee.

Om over na te denken

Wissel kort uit met je buur:

Is een boek met rijke taal ook altijd literair?
(Uit Open Boek: uit de reflectieve dimensie)

1

Mijn vader kan fietsen met één been. Hij heeft ook maar één been. Anderhalf, om precies te zijn. Hij kan fietsen met één been en een baby in een draagzak op z'n buik en z'n krukken over het stuur.

Dat van die baby heb ik nooit gezien, want die baby was ikzelf, maar hij heeft het verteld. Hij vertelt het vaak. Alsof hij het wereldkampioenschap fietsen-met-één-been-en-een-baby heeft gewonnen.

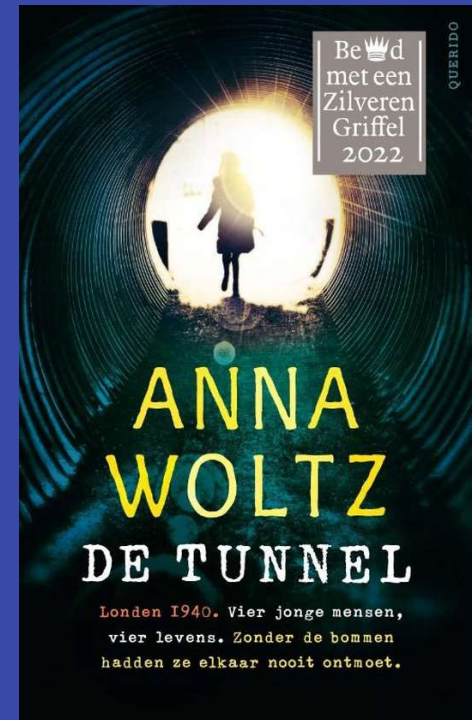
'Je had me moeten zien,' begint hij dan. 'Ging ik met jou op de fiets naar de crèche. Stond iedereen naar me te kijken. Sommige moeders zeiden recht in mijn gezicht dat het onverantwoord was. On-ver-ant-woord met zo'n jonge baby. Wat als ik zou vallen? Maar ik viel niet. Waarom zou ik vallen?'

Om over na te denken

Wissel kort uit met je buur:

Op welke manier kun je dit toepassen in je werk?

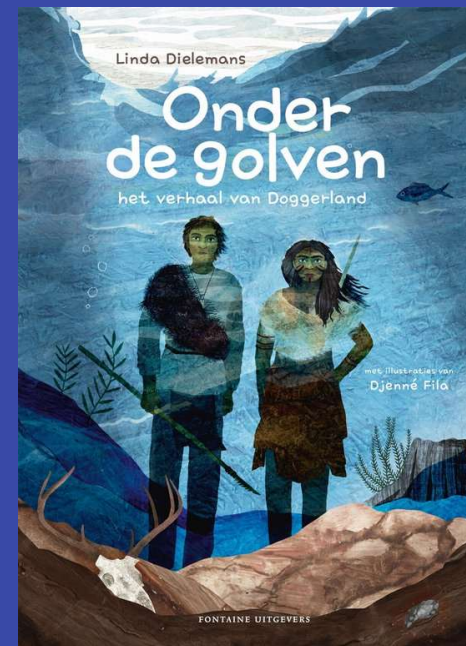

Om over na te denken

Wissel kort uit met je buur:

Dus: nu alleen maar boeken met rijke taal in de (school)bibliotheek?

Waarom wel/niet?

Vragen?

Wat neem je mee?

Tops/tips?